

RUS TÜRKOLJİSİNDE DİL ÖĞRETİMİ ve EĞİTİMİ MESELESİ ÜZERİNE (1965-2011)

Minara ALİYEVA ESEN*

ÖZET

Rus dil biliminde yöntem bilim araştırmaları çok eski tarihlere dayanmaktadır. Özellikle XIX. yüzyıldan başlayarak çağdaş döneme kadar yöntembilim üzerine gerek kuramsal gerek uygulamalı binlerce eser yazılmıştır. Bu eserler arasında Türkçenin eğitimi ve öğretilimi de önemli bir yere sahiptir.

Rusya'da Türkçe eğitimi ve öğretilimi sahasında yapılan bu çalışmalar, İhtilal öncesi, Sovyet ve Sovyet sonrası dönemleri kapsamaktadır. Bu yazıda, Rusya'da Türkçenin eğitimi ve öğretilimiyle ilgili çalışmalara genel hatlarıyla değinilmiş, son 50 yılda yapılan çalışmaların yöntem meseleleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Rus Türkolojisi, Türkçe eğitimi ve öğretilimi, yöntem bilim, yöntem.

ON THE MATTER OF LANGUAGE TEACHING AND EDUCATION IN RUSSIAN TURCOLOGY (1965-2011)

ABSTRACT

Methodology studies in Russian linguistics date back to very old times. Especially starting from the 19th century until the contemporary period, thousands of works have been written on methodology including both theoretical and practical knowledge. The education and teaching of Turkish has an important place among these works as well.

These works carried out in Russia in the field of Turkish Education and Teaching cover the pre-revolution, Soviet and post-Soviet periods. In the present paper, first a high level review of these works will be made and then the matters of methodology observed in Turkish education and teaching will be discussed through the help of these works, which have been carried out during the last 50 years.

Key Words: Russian Turcology, Turkish Education and Teaching, methodology, method.

---

* Yrd. Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi. El-mek: minaraesen@mynet.com

Eğitim, gerçekler dünyasını doğru tanıyan, doğru adlandıran, doğru yargılayan, hakikati arama ihtiyacı duyarak sorularına cevaplar arayan insanlar yetiştirme sürecidir. Eğitimin temeli ana dili eğitimi ve öğretimi ile atılır. Ana dili, dil bilimciler tarafından çoklukla bir kişinin içinde doğup büyüdüğü aile ya da toplum çevresinde ilk öğrendiği dil olarak tanımlanmaktadır. Bireyin çocukluk çağında tanıştığı ilk dil olması nedeniyle ana dilin öğrenilmediği; edinildiği ya da kazanıldığı hep tekrar edilir. (Vardar 1988, 20). Ancak ana dili ile ilgili becerilerin ve ifade gücünün geliştirilmesi için uygun yöntem ve tekniğin seçilmesi de çok önemlidir. (Cemiloğlu 1998, 81).

Dil, bir milletin kültürel değerlerinin başında gelir. Bundan dolayı dile büyük önem vermek gerekir. Aynı dili konuşan insanlar ‘millet’ denilen sosyal varlığın temelini teşkil ederler. Dil, duygu ve düşünceyi insana aktaran bir vasıta olduğu için, insan topluluklarını bir yığın veya kitle olmaktan kurtarır, aralarında “duygu ve düşünce birliği” olan bir cemiyet, yani “millet” hâline getirir. Türk ulusunun gücü, gelişmiş bir uygarlık dili olan Türkçede saklıdır.

Hayatımızda karşılaştığımız her olay, içinde bulunduğumuz her durum gerçekleştirdiğimiz her yaşantı; kişisel kelime servetimize, az veya çok, katkı sağlamaktadır. Nitekim hiçbir özel gayreti olmayan insanlar da yaşantı yoluyla bir kelime servetine sahip olmaktadır. Ama hiçbir millet dilinin öğretilmesini rastlantılara bırakmaz. “Türkçe milletimizin her ferdi tarafından en iyi şekilde konuşulmalı ve yazılmalıdır. Bu, millî varlığımızın birinci şartıdır.” (Özbay 2004, 2806-2810).

Ana dili eğitimi ve öğretiminde yöntem ve tekniklerin araştırılması önem taşımaktadır. Aslında burada ana dilinin kuramsal meselelerinden ziyade öğretim ve eğitim ilkeleri ve dilin bilimsel yapısını içeren pedagojik ve metodik özellikler ön plana geçmektedir.

Bilindiği gibi Türkolojinin tarihi, daha çok Türkçenin eğitimi ve öğretimi ile bağlantılıdır. Burada Kâşgarlı Mahmud’un XI. yüzyılda kaleme aldığı meşhur *Dîvân-ı Lûgati’t Türk* adlı eseri en başta gelen örnekler arasında yer almaktadır. Bu eser, sadece Araplara Türkçeyi öğretmek için değil, genel anlamda Türkçeyi ve bunun yanı sıra Türklüğü de öğretmek amacıyla kaleme alınmış bir eserdir. Bu klasik eserin ana amacı Türkçenin öğretimi olmuştur.

Aynı şekilde XV. yüzyılda Ali Şir Nevâyî (*Muhâkemetü’l- Lûgateyn*), XVII. yüzyılda Bergamalı Kadri (*Müeyyiretü’l Ulûm*), XIX. yüzyılda Mirza Kazım-Bek (*Grammatika turetsko-tatarskogo yazıka* [Türk-Tatar Dilinin Grameri]) ve daha sonra onlarca bilim adamı, Türkolog da Türkçenin öğretimi ve eğitimi üzerinde durmuş ve bunun önemini ön plana çıkarmıştır.

Türk dilinin öğrenimi ve genel anlamda Türkoloji araştırmaları uzun yıllar yabancı bilim adamlarının da dikkatini çekmiştir. İlk Türkoloji Kürsüsü 1795’te Paris’te "Ecole des Languages Orientales Vivantes"da kurulmuştur. Bunu şarkiyat ve Türkoloji ile ilgili enstitüler takip etmiştir. Moskova’da (1814) Paris’te (1821) Londra’da (1906) vs. Türkoloji merkezleri kurulmuş ve bu merkezlerin başlıca amacı Türkçenin öğretilmesi olmuştur.

Dünyadaki en güçlü Türkoloji merkezleri arasında, araştırmaların sayısı ve niteliği bakımından Sovyet Türkolojisi hep ön sıralarda yer almıştır. Bunun başlıca nedeni Rusya’da Slav dillerinden, özellikle Rusçadan sonra ikinci yaygın dilin Türkçe olmasıdır. Sovyetler birliği dağıldıktan sonra da bu durum değişmemiştir. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Sankt-Peterburg doğu biliminin önemli merkezlerinden birisi haline gelmiştir. (Buran 2009, 432).

Türklerle Ruslar arasında asırlar öncesinde başlayan karşılıklı ilişkiler, Türk halklarıyla Doğu Slav halklarının kelime hazinesine, konuşma dillerine, tarım terminolojisine, yer adlarına, etnografisine, gelenek ve göreneklerine de yansımış, yüzlerce Rus ve Ukraynalı soyadının, karışık nikâhlar ve tarihî ortamdan dolayı Türk kökenli olmasına yol açmıştır. Türk dillerinin bilimsel

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

olarak araştırılmasının müspet anlamda temeli, Rusya’da Türk dilli halklarla komşuluğu, zaman geçtikçe artan karşılıklı ilişkiyi ve eskiden Rus ve Türk dillerini bilmeyi ve karşılıklı iletişimi şart koşan Birinci Petro’nun herkesçe bilinen medeni reformlarına dayanmaktadır. (Kononov 2009, 280)

Rusça ile Türkçenin etkileşimi üzerinde dururken kuramsal bir ilke unutulmamalıdır. Rusçanın bu coğrafyada yaşayan Türk lehçelerine etkisi genel dil bilimde “adstrat etki” (çoğunluğun aza ve azınlığa etkisi); Türk lehçelerinin Rusçaya etkisi “substrat etki” (azınlığın çoğa ve çoğunluğa etkisi) olarak adlandırılmaktadır.

SSCB döneminde Slav dillerinden sonra ikinci sırayı (bu dilleri konuşanların sayısına göre) Türk dilleri alır. 1959’da Sovyetler döneminde gerçekleştirilen genel nüfus sayımının sonuçlarına göre SSCB coğrafyasında 23 Türk dilini konuşan 25 milyon kişi yaşamaktaydı. Eski Sovyetler Birliğinde Türk dilini konuşanlar, o dönemde Sovyetlere bağlı Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan Cumhuriyetlerinde yaşayan Azerbaycan, Kazak, Kırgız, Türkmen, Özbek Türklerinden; Başkurdistan, Karakalpakistan, Tataristan, Tuva, Çuvaşistan, Yakutistan (Saha) Özerk Cumhuriyetlerinde yaşayan Başkurt, Karakalpak, Tatar, Tuva, Çuvaş, Yakut Türklerinden; Dağlık Altay, Hakasya Otonom Vilayetlerinde yaşayan Altay, Hakas Türklerinden; Dağıstan Özerk Cumhuriyetinde yaşayan Balkar, Karaçay, Nogay Türklerinden; Stavropol’da yaşayan Nogay, Truhmen Türklerinden, Moldava Cumhuriyetinde yaşayan Gagavuz Türklerinden, Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde yaşayan Azerbaycanlı Türklerden; Litvanya ve Ukrayna’da yaşayan Karaim Türklerinden; Donetsk vilayetinde yaşayan Urum Türklerinden; Kırım’da yaşayan Kırımçak Türklerinden oluşmaktadır. (Yazıki Narodov SSSR 1966, 53).

1917 Ekim devriminden sonra özellikle Moskova’da, St. Petersburg’da (Leningrad), Kiev ve Taşkent’te doğu bilimleri ve Türkoloji ile ilgili merkezler ve eğitim kurumları açılmıştır: 1918 yılında Taşkent’te ve Kiev’de Şark enstitüleri, Harkov’da Oryantalizm yüksekokulu, Petrograd Üniversitesinin Şark Dilleri Fakültesi ve Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü yeniden şekillendirildi; 1920’de Petrograd’ta Çağdaş Şark Dilleri Enstitüsü (ardından Leningrad Çağdaş Şark Dilleri Enstitüsü, 1928’de Leningrad Şark Dilleri Enstitüsü adını alan bu eğitim-öğretim kurumu, 1938’de Moskova Oryantalizm Enstitüsü çatısı altında onun bir şubesi haline getirilmiştir); Moskova’da (sonradan Moskova Oryantalizm Enstitüsü; 1954’te bu enstitü, Şark Fakültesi statüsü ile Moskova Devlet Üniversitesine bağlanmıştır) böyle eğitim-öğretim kurumları kurulmuş ve çok sayıda uzman, bilim adamı yetiştirilmiştir. (Kononov 2009, 282)

Görüldüğü gibi gerek Çarlık döneminde gerekse Sovyetler döneminde Rusya’da yerli ve Rus olmayan çocuklar için ayrı okullar açılmıştı. Türk dillerinin eğitim-öğretimini veren okullarda Türk dillerini öğrenmek isteyenler arasında hem yerli hem de Türk dilli halklardan öğrenciler eğitim görmekteydi.

Rusya’da dil öğretimi Türk dillerini öğretme yöntemleri bakımından genel olarak şu iki ana bölümde değerlendirmek mümkündür:

- a. Ruslara Türkçenin eğitimi ve öğretimi
- b. Türklere ana dilinin eğitimi ve öğretimi

Bu gelenek uzun yıllar değişmeden devam etmiştir. Bu süreci bilimsel açıdan değerlendiren A. N. Kononov’un Türk halkları için dil öğretimi ve eğitimi meselesi üzerine yapılanlarla ilgili açıklamaları dikkat çekmektedir. XVIII. yy.’ın ikinci yarısında Doğu ülkeleri halklarının dillerini bilen çevirmenlerin planlı bir şekilde yetiştirilmesi gerekmektedir. Son derece büyük ihtiyaç duyulan en öncelikli dil ise “Tatarca” idi. XVIII. yy.’ın ortalarında bazı eğitim

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

kurumlarının programına Tatarca derslerinin dâhil edilmesiyle birlikte deneyimli çevirmenlerin yanına öğrenciler verilerek çevirmenler hazırlanmaya çalışılmıştı.

Tatarca dersinin verildiği kurumların arasında Moskova Üniversitesine Bağlı Akademik Kolejinde Tatarca 1771 yılında öğretilmeye başlamıştır. Astrahan Halk Mektebinde Tatarca dersleri 1799 yılına kadar verilmiştir. Tatarcanın öğretiminde en başarılı kurum olan Kazan Kolejlere 1798 yılından itibaren faaliyet göstermişlerdir.

Bu Kolejde Doğu dillerinin öğrenilmesi, bu dilleri mükemmel bilen memurların yetiştirilmesi amacı güdülmektedir. Türk-Tatar dili dersleri Mirza Kazım-Bek tarafından verilmekteydi. Bu öğretim kurumunda dördüncü sınıftan başlayan Doğu dillerinin eğitimi, “Teorik ve uygulamalı eğitim” olmak üzere iki aşamadan oluşuyordu. Teorik eğitim 4. sınıfta “okuma ve yazma”, 5. sınıfta “etimolojinin geniş izahı”, 6. sınıfta “sentaks konusunun kısa ve düzenli bir şekilde okutulup bitirilmesi”, 7. sınıfta “Biyanka’nın sohbetlerinin son bölümlerinden ağır tercüme”. Uygulamalı öğretim açısından ise, 4. sınıfta “çeşitli hatlarla yazılmış matbu ve el yazması örneklerinin, İstanbul ve Tatar telaffuzlarının gösterilerek okunması, en çok kullanılan kelime ve ifadelerin ezberlenmesi”, 5. sınıfta “önceki uygulamalı derslerin devamı ve buna ilave olarak ezberlenmiş kelimelerden cümleler kurulması, bu ifadelerle sözlü tercüme yapılması”, 6. sınıfta “aynı derslerin devamı ve buna ek olarak diller arasındaki farklılıkları göstermek suretiyle yazılı tercüme”, 7. sınıfta ise “aynı derslerin devamı ve seçme şiir parçalarının ezberlenmesi, vurgu ve tonlamaya uygun olarak okunması, günlük hayatta kullanılan özel mektup ve resmî yazışmalara dair çalışmalar” uygulamaları gerçekleştirilmekteydi. (Kononov 2009, 132, 140-142).

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk dillerinin öğretilmesi o dönemlerde kurulan Rus üniversitelerine devredilmişti. Bu üniversitelerde Türk dillerini okutanlar arasında başta Mirza Kazım-Bek olmakla birlikte, İ. N. Berezin, N. İ. İlminski, N. F. Katanov gibi pek çok ünlü Türkolog yer almaktaydı. Ayrıca şunu da belirtelim ki bütün ünlü Türkologlar (W. Radloff, V. V. Bartold, P. M. Melioranski, V. D. Smirnov, Y. K. Pekarski, A. Y. Krımski, A. N. Samoyloviç, N. A. Baskakov, S. E. Malov, N. F. Katanov, N. İ. Aşmarin ve diğerleri) eski Rus Türkolojisinin araştırma metodlarını ve filolojik tekniğinin uğurlu üstün özelliklerini Sovyetler dönemi Türkolojisine taşımışlardır.

Rus dil biliminde yöntem bilimin çok eski bir tarihe dayandığı herkes tarafından bilinmektedir. Özellikle XIX. yüzyıldan başlayarak çağdaş döneme kadar yöntem bilim üzerine gerek kuramsal gerek uygulamalı binlerce eser yazılmıştır. Sovyet döneminde Rus dilinin ve millî dillerin öğretim ve eğitimi ile ilgili binlerce kitap ve makale kaleme alınmıştır. Burada bahsedilen tüm eserlerin isimlerini vermek mümkün değildir. Ancak örnek olarak N. A. Baskakov’un *Metodika izuçeniya rodnogo yazıka v altayskoy škole* [Altay Okulunda Ana dilinin Eğitimi ve Öğretimi Yöntemleri] adlı eseri üzerinde durmak istiyoruz.

1934 yılında Oyrot Otonom Cumhuriyetine, Dağlık Altay bölgesine Rusya Federasyonu Eğitim Bakanlığı Merkez Bilimsel Eğitim Araştırmaları Enstitüsünün inceleme ekibi (ekspeditsiya) ile birlikte gelen N. A. Baskakov, Altay okullarında verilen eğitim-öğretimi incelemiş, öğretmenlere yöntem bakımından yardımlarda bulunmak amacıyla araştırmalar yapmıştır. Onun o dönemde kaleme aldığı bu eser, tipolojinin, yapının, ders bileşenlerinin, ana dili öğretimindeki yöntem ve tekniklerin derin analizlerini, öğrenci hatalarının analizini, eğitim sürecinin programlanma yöntemine yönelik tavsiyeleri içermektedir. Bu eserin bölümleri okuryazarlığın metodolojisini, öğrencilerin yazılı ve sözlü anlatım becerilerinin geliştirme tekniklerini, hızlı ve tempolu okuma sonuçlarıyla ilgili verileri, öğrencilerin yapmış oldukları genel hataların değerlendirmesini kapsamaktadır. Pek çok bilim adamının görüşüne göre, bu güne kadar N. A.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

Baskakov'un bu çalışması, metodik bakımdan oldukça değerli ve günümüzde dahi geçerliliği olan bir eserdir. (Surazakova 1976, 137).

Ayrıca Rus Türkolojisinde dil öğretimi bakımından V. A. Moşkov'un 1895'te yazmış olduğu "*Materialı k izuçeniyu gagauzskogo nareçiya tyurkskogo yazıka*" [Türk Dilinin Gagavuz Ağzının İncelenmesine Yönelik Malzemeler] adlı makalesi; S. Ye. Sakov'un 1901 yılında yayınlattığı *Rukovodstvo dlya izuçeniyu turetskogo yazıka, kurs grammatičeskih uprajeniy, I* [Türk Dillerinin Öğrenimi İçin Kılavuz, Dilbilgisi Çalışmaları Kursu], 1902'de yayınlattığı *Kurs turetskoy grammatiki* [Türk Dili Grameri Kursu], 1906'da yayınlattığı *Elementı turetskoy grammatiki* [Türk Dilbilgisi Özellikleri] adlı kitapları; N. V. Nikol'ski'nin 1909'da yayınlattığı *Russko-çuvaşskiy slovar'* [Rusça-Çuvaşça Sözlük], 1909'da yayınlattığı *Konspekt po grammatike çuvaşskogo yazıka* [Çuvaş Dilinin Kısa Grameri], 1919'da yayınlattığı *Kratkiy çuvaşsko-russkiy slovar'* [Küçük Çuvaşça-Rusça Sözlük] adlı kitapları; A. Karam'ın 1911'de S. Rahmankulov ile birlikte yayınlattığı *Polniy russko-tatarskiy slovar' s ukazaniyem udareniy i grammatičeskih svoystv kajdogo slova, so vklüçeniyem inostarnnih slov, voşedşih v upotrebleniyu v russkom yazıke* [Kelimelerin Gramerlik Yapısının Ve Vurgusunun Açıklamasıyla, Ayrıca Rus Diline Girmiş Alıntı Kelimeleriyle Birlikte Tam Rusça-Tatarca Sözlük] adlı kitap, H. Badıgi'nin 1932'da M. Korbangaliyev ile birlikte yayınlattığı *Uçebnik tatarskogo yazıka dlya ne netatar* [Tatar Olmayanlar İçin Tatar Dili Ders Kitabı] adlı kitap vb. eserler de dikkat çekmektedir.

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu sahadaki çalışmalar epey ilerlemiştir. A. N. Kononov'un belirttiği gibi o dönemlerde Sovyetler'e bağlı Doğu halklarının dillerinin, tarih ve edebiyatlarının öğrenilip araştırılması gerekiyordu. Bunun için bu halklardan kişilerin davet edilmesi de çok önemliydi ve böylelikle kısa bir zamanda yeni millî bilim adamları kuşağının yetiştirilmesine başlanmıştır. Sosyal bilimlerin ve genel olarak bilimin gelişimi 1940'lı yıllarda başladı. Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan'da Bilimler Akademisi, Tataristan, Başkurdistan, Yakutistan'da ise Tatar, Başkurt ve Yakut halklarının dil, tarih ve edebiyatlarını araştırmakla görevli Sovyetler Birliği Bilimler Akademisinin şubeleri kuruldu. Çuvaşların, Tuvalıların, Hakasların, Altayların, Şorların, Kumukların, Nogayların, Karaçayların, Balkarların ve diğer Türk halklarının dil, tarih ve edebiyatları Çuvaşistan, Tuva, Nalçik'te vb. şehirlerde özel olarak kurulmuş bilimsel araştırma kurumlarında inceleniyordu.

Sovyetler Birliğinin Doğu bölgelerindeki SSCB'ye bağlı cumhuriyetlerin ve özerk cumhuriyetlerin önemli merkezlerinde (Taşkent, Semerkant, Aşkabat, Bişkek, Almatı, Bakü, Kazan, Ufa, Yakutsk, Çeboksarı vb.), Moskova, Petersburg, Tiflis üniversitelerinde vb. eğitim merkezlerinde Türk dilleri eğitimi yapılmıyordu. (Kononov 2009, 285-286).

Bu yazıdaki asıl amacımız A. N. Kononov'un "Rusya'da Türk Dillerinin Araştırılması Tarihi" kitabında 1965 yılına kadar ele aldığı dönemden sonraki çalışmaları incelemek ve irdelemektir. Burada biz, A. N. Kononov'un bu süreç içerisinde yaptığı bilimsel çalışmalara değinerek metodolojik içerikli Türk dili fonetiğine, leksikolojisine, gramerine ve üslubuna dayanan öğretim amaçlı eserlere, ders kitaplarına, metodik ve öğretmenlere yönelik metodik tavsiyeli eserler üzerine yoğunlaşmaya çalıştık.

Gerek Türkoloji araştırmaları için gerekse Türk dillerinin öğretimi için o dönemlerden bugüne değin Rus ve Türk asıllı S. N. İvanov, E. A. Grunina, V. G. Guzev, D. M. Nasilov, Ye. İ. Korkina, P. İ. Kuznetsov, G. F. Blagova, Yu. V. Şeka, Ş. Ayliyarov, V. N. Halgindin, M. Zakiyev, M. A. Habıçev, T. M. Garipov, E. N. Necip ve diğer Türkologların eserleri büyük önem taşımaktadır. Bu bilim adamlarının eserleri içerik bakımından doğrudan dil öğretiminde yöntem meselelerini yansıtmasa da Türk dillerinin eğitimi ve öğretimi açısından gerek Ruslara Türk dilinin

Turkish Studies

öğretimi gerekse Türk asıllı halklara ana dilinin öğretiminde asıl kaynak niteliğinde olan eserlerdir. Bu eserlerin başlıcaları şunlardır:

Yu. V. Şeka'nın Vestnik Moskovskogo Gosudarstvennogo Universiteta adlı süreli yayında 1983'te yayınlattığı "Puti povışeniya effektivnosti yazıkovih zanyatıy na starşih kursah" ve 1988'de yayınlattığı "Kursı po programmirovaniyu i nasuşnoy zadaçi uşebnogo protsesa" adlı çalışmaları da dikkat çekicidir. Şeka'nın bu makaleleri somut aktüel meseleler kadar dikkat çekmektedir. Ana dili Türkçe olmayan bir bilim adamının hızlı öğrenme tekniklerini uygulamak ve geliştirmek için sunduğu ilkeler, uygulama bakımından olduğu kadar kuramsal metotlar olarak da önem taşımaktadır. Aynı fikir uzun yıllar Petersburg Devlet Üniversitesinde ders veren S. N. İvanov'un, Guzev'in A. Vekilov'un eserlerinde de ele alınmıştır.

Uzun yıllar Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Enstitüsünün Türkoloji Bölümüne Başkanlık eden S. A. Sokolov'un çalışmalarında da Türkçe öğretiminin teorik ve uygulamalı bütünlüğü belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Onun Sovyet zamanında ödül almış 2 ciltlik *Kurs turetskoy grammatiki*, 1961'de yayınlattığı, *Uşebnoye posobiye po turetskomu yazıku dlya 2-go kursa* [2. sınıf Öğrenciler İçin Türk Dili Ders Kitabı] ve 1971'de yayınlattığı *Uşebnoye posobiye po perevodu dlya 3-4-go kursov* [3-4. sınıflar İçin Tercüme Dersi Ders Kitabı] adlı kitapları, kuramsal bakışlarla Türkçe öğretiminin teorik ve uygulamalarının bütünlüğü açısından örnek eserler arasında yer alabilir.

S. N. İvanov, A. N. Kononov'un meşhur Türk Edebî Dilinin Grameri adlı eserinde dile getirdiği fikirleri kendi çalışmalarında devam ettirmiştir. S. N. İvanov'un yazmış olduğu kitaplar uzun zaman içerisinde gerçekleştirilmiş araştırmaların ve ders pratiğinin bir sonucudur. Onun 1988 yılında Sovetskaya Tyurkologiya adlı dergide yayınlattığı "O metodoligeçskih voprosah grammatiki" adlı yazısının da yöntem ve yöntem bilim bakımından oldukça aydınlatıcı olduğu söylenebilir.

E. A. Grunina'nın *Turkmenskiy yazık* [Türkmen Dili] adlı eseri Yüksek Öğrenim Kurumlarının Türkoloji bölümlerinde öğrenim gören öğrenciler için ders kitabı olarak hazırlanmış ve Türk dillerinin öğreniminde ikinci ders kitabı olarak kabul edilmiştir. Bu eserde genel olarak fonetik, gramer ve leksikoloji üzerine bilgiler, metinler, bu metinlerin açıklaması, sözlük, şekil bilgisi ve fonksiyonları ile ilgili bilgiler verilmektedir. Türkoloji bölümünde okuyan tüm öğrenciler için ders kitabı olarak okutulmaktadır.

Ayrıca L. N. Starostov'un 1951'de yayınlattığı *Metodika prepodovaniya yazıka na načalnom etape obuşeniya* [Öğrenimin Başlangıcında Dil Öğreniminin Yöntemi], Ş. S. Aylyarov'un 1954'te yayınlattığı *Uşebnik turetskogo yazıka* [Türk Dili Kitabı], N. P. Dırenkova'nın, 1940, 1941 ve 1948'de yayınlattığı *Grammatika oyrotskogo yazıka* [Oyrot Dilinin Grameri] ve *Grammatika şorskogo yazıka* [Şor Dilinin Grameri] ve *Grammatika hakasskogo yazıka* [Hakas Dilinin Grameri], V. G. Guzev'in 1975 yılında yayınlattığı *Staroosmanskiy yazık* [Eski Osmanlıca] adlı kitap, A. N. Baskakov'un 1982'de yayınlattığı *Razvitiye natsional'nih yazıkov v svyazi s ih funktsionirovaniyem v sfere vişşego obrazovaniya* [Yüksek Öğretim Bağlamında Dilin İşleyişiyle Birlikte Ulusal Dillerin Gelişimi] adlı kitap, Yu. A. Li'nin 1975'te yayınlattığı *Podgotovka kadrov sredney i vişşey kvalifikatsii dlya narodnogo hozyaystva turtsii (1960-70 godah)* [Türkiye'nin Halk Mülkiyeti İçin Orta ve Yüksek Seviyeli Kadroların Yetiştirilmesi], A. P. Vekilov'un 1996'da V. G. Kodratyev ile birlikte yayınlattığı *Russko-turetskiy razgovornik* [Rusça-Türkçe Konuşma Kitabı] adlı kitap, R. A. Aganin'in 1983'te ve 1984'te yayınlattığı *Turetskiy yazık: Türk Dili, I-II* ve *Turetskiy Yazık: Türk Dili, I-III* adlı kitaplar vs. dil öğrenimi bakımından da dikkat çekicidir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

Elbette ki bu eserler metodik ağırlıklı eserler değildir. Ancak bu çalışmalar genellikle Ruslara Türkçenin eğitimi ve öğretiminde başarılı birer kaynak olarak gösterilebilir.

Rusya’da ve Rusya sınırları içerisinde yaşayan özerk cumhuriyetler ve topluluklarda Türkçe eğitiminin yöntem bilimi genellikle Hint-Avrupa dillerinin, özellikle başta Rusça olmak üzere Slav dillerinin yapısı esas alınarak yazılmış ve uygulanmıştır. Bu, bir bakıma doğru bir tutumdur. Bir Rus’un Türkçe öğrenmesi, onun kendi ana dilinde düşünmesi ile bağlantılıdır. Ama Rus olmayanların, daha doğrusu üzerinde durmak istediğimiz Türklerin dil öğrenimi ilkeleri Türkçenin yapısına bağlı olmalıdır. Bu bakımdan Tatar, Başkurt, Çuvaş, Karaçay, Malkar, Kumuk, Nogay, Yakut, Altay, Tuva, Hakas Türkçelerinin de özellikle Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya içinde kalmış toplulukların ana dilinin öğretimi zarureti, ana dilinde okuma ve yazmanın vazgeçilmezliği ve elbette ki ana dilinin Türk sistemli diller temelinde oluşturulması süreci hızlanmış ve bu anlamda belli mesafeler katedilmiştir.

Bundan dolayı aşağıda önemli gördüğümüz bazı metodik eserlere açıklık getirmek ve onların önemli özelliklerini vurgulamak istiyoruz. Bu çalışmaları aşağıdaki sınıflandırma doğrultusunda sunmaya çalışacağız:

- a. İdil Boyu Türklerinin dil öğretimi çalışmaları
- b. Kuzey Kafkasya Türklerinin dil öğretimi çalışmaları
- c. Sibirya Türklerinin dil öğretimi çalışmaları

İdil Boyu Türklerinin dil öğretimi çalışmaları:

Eğitimci, bilim adamı G. H. Ahatov’un Tatar Türkçesinin eğitim ve öğretimi konusunda çok değerli eserleri bulunmaktadır. Bunların arasında şu eserler dikkatimizi çekmektedir: 1958 yılında Tobolsk’ta yayınlanan *Voprosı metodiki prepodovaniya tatarskogo yazıka v usloviyah vostochnogo dialektı* [Doğu Diyalektleri Doğrultusunda Tatar Dilinin Öğretiminde Yöntem Meseleleri], üniversitelerde okuyan öğrenciler için Ufa’da 1975 yılında yayınlanan *Leksika sovremennogo tatarskogo yazıka* [Çağdaş Tatar Türkçesinin Kelime Bilgisi], 1977 yılında yayınlanan *Tatarskaya dialektologiya. Dialekt zapadno-sibirskih tatar* [Tatar Diyalektolojisi. Batı Sibirya Tatarlarının Diyalekti], 1979’da yayınlanan *Tatarskaya dialektologiya. Sredniy dialekt* [Tatar Diyalektolojisi. Orta Diyalekt], 1980’de yayınlanan *Mışarskiy dialekt tatarskogo yazıka* [Tatar Türkçesinin Mişer Ağzı]’ ve ayrıca 1982’da yayınlanan *Frazeologičeskiy slovar’ tatarskogo yazıka* [Tatar Türkçesinin Deyimler Sözlüğü]’dür.

G. H. Ahatov’un Türk dillerinin diyalektlerini ve leksikolojik özelliklerini, deyimlerini kapsayan bu eserleri, sadece Türkolojinin gelişmesine değil, aynı zamanda Türk filolojisine ve eğitimine büyük katkılar sağlayan eserlerdir.

Ayrıca Tatar Türkçesinin öğretiminde D. G. Tumaşeva’nın, M. Z. Zakiyev’in, F. S. Safiullina’nın, M. A. Sagitov’un D. F. Zagidulina’nın, B. M. Miftahov’un vd. çalışmaları da dikkate değer çalışmalardır: D. G. Tumaşeva, *Tatarskiy glagol. Opıt funktsional’no-semantičeskogo issledovaniya grammatičeskih kategoriy: učeбноye posobiye* [Tatar Türkçesinde Fiil. Gramer Kategorilerinin Fonksiyonel-Semantik Bakımından İnceleme Denemesi: Ders Kitabı], F. S. Safiullina, *Tatarskiy yazık*. [Tatar Dili], M. A. Sagitov, *Slovoobrazovaniye mezhdometiy* [Ünlemlerin Yapısı], D. F. Zagidullina, *Metodika prepodavaniya tatarskoy literaturı v sredney škole* [Orta Öğretimde Tatar Edebiyatının Öğretim Yöntemleri], B. M. Miftahov, *Tatarskiy yazık* (Uçebnik dlya 6-go klassı), [Tatar Dili (6. Sınıf Ders Kitabı)] *Tatarskiy yazık* (Uçebnik dlya 7-go klassı), [Tatar Dili (7. Sınıf Ders Kitabı)], M. Z. Zakiyev *Tatarskiy yazık* (Uçebnik dlya 7-8-ıh klassov), [Tatar Dili (7.-8. Sınıf Ders Kitabı)], K. Z. Zakıryanov, *Dvuyaziçıye i natsional’naya škola: Učeбноye posobiye* [İki Dillilik ve Ulusal Okul: Ders Kitabı] vs. Çuvaşçanın öğretiminde L.

Turkish Studies

P. Sergeyev ile V. İ. Kotleyev'in *Çuvaşkiy yazık. Dlya studentov fakul'teta podgotovki uçiteley naçalnih klassov* [Çuvaş Dili. İlköğretim Bölümü Öğrencileri İçin Ders Kitabı], Başkurtçanın öğretiminde ise son yıllarda R. G. Aznagulov'un *Metodika prepodavaniya başkirskego yazıka v dialektnih usloviyah* [Diyalektler Bağlamında Başkurt Dilinin Öğretim Yöntemleri], *Vvedeniye v metodiku razvivayuşego obuçeniya* [Gelişmekte Olan Eğitim Yöntemlerine Giriş], *Sovremenniy urok. Yego vidi, osobennosti metodiki provedeniya* [Modern ders. Ders İşleme Yöntemlerinin Özellikleri], *Metodika prepodavaniya başkirskego yazıka: normativnaya metodika* [Baskurt Türkçesinin Öğretim Yöntemleri: Normatif Metodoloji] vs. eserleri dikkat çekmektedir.

Kuzey Kafkasya Türklerinin dil öğretimi çalışmaları

Son yıllarda Kumuk Türkçesi üzerine yapılan çalışmalar arasında A. Z. Abdullayeva'nın eserleri dikkat çekmektedir. Bunlar arasında *Osnovi frazeologii kumıskogo yazıka v sravnitel'nom osveşenii* [Karşılaştırmalı Kumuk Türkçesinin Deyim Yapıları], *Kumıskiy yazık. Uçebnik dlya 8-9 kl. Sintaksis* [Kumuk Dili. 8-9. Sınıflar İçin ders Kitabı. Sentaks], *İzuçeniye slojnopodçinennih predlojeniy kumıskogo yazıka v şkole (v pomoş' uçitelii)* [Okulda Kumuk Dilinin Birleşik Bağlı Cümlelerinin İncelenmesi (Öğretmen Kitabı)], *Vtorostepenniye çleni predlojeniya v kumıskom yazıke. Nauçno-metodiçeskiye posobiye* [Kumuk Dilinde Cümlelerin Yardımcı Öğeleri] vs.

Karaçay-Malkar Türkçesi üzerine yapılan çalışmalar arasında J. M. Guzeyev'in, M. B. Ketenciyev'in, İ. H. Ahmatov'un, A. T. Doduyeva'nın, B. H. Muskayev'in, S. M. Hubolov'un, A. M. Miziyev'in vd. çalışmaları örnek olarak gösterilebilir: J. M. Guzeyev *Karaçayevobalkarskaya dialektologiya: Metodiçeskiye ukazaniya i kontrolniye raboti* [Karaçay-Malkar Diyalektolojisi: Metodik Çalışmalar Ve Sınav Soruları], *Karaçayevobalkarskiy yazık: Laboratorniye raboti* [Karaçay-Malkar Dili: Uygulamalı Çalışmalar], M. B. Ketenciyev, *Metodika provedeniya pis'mennih rabot na urokah balkarskego yazıka v sredney şkole. Uçebnoye posobiye* [Ortaöğretimde Malkar Dili Derslerinde Yazılı Çalışmaların Öğretim Yöntemleri], (L. H. Kiştikova ile birlikte) *İmya prilagatel'noye v karaçayevobalkarskom yazıke. Uçebnoye posobiye*. [Karaçay-Malkar Dilinde Sıfatlar. Ders Kitabı], İ. H. Ahmatov, M. A. Ahmatova, A. T. Doduyeva, M. B. Ketenciyev, L. H. Kiştikova, A. M. Miziyev, S. M. Hubolov *Morfologiya karaçayevobalkarskego yazıka. Uçebnik dlya studentov* [Karaçay-Malkar Dilinin Morfolojisi. Yükseköğretimde Okuyan Öğrenciler İçin Ders Kitabı], B. H. Musukayev, *Metodika prepodavaniya balkarskego yazıka v sredney şkole* [Ortaöğretimde Malkar Dilinin Öğretim Yöntemleri], C. K. Canbidayeva'nın *Metodika prepodavaniya nogayskego yazıka. 1-4-e klassı* [Nogay Dilinin Öğretim Yöntemleri. 1-4. sınıflar] vs.

Sibirya Türklerinin dil öğretimi çalışmaları

Tuva, Altay dilleri üzerine yapılan çalışmalar da oldukça fazladır. Bunların arasında Tuva Dili üzerine G. D. Sunduy ile G. K. Ondar'ın *Narodnaya pedagogika: Nauçno-metodiçeskiye rekomendatsii k eksperemental'nim uçebnikam-hrestomatiya "Narodovedeniye" dlya 1-6 kl.* [Ulusal Pedagoji: 1-6. Sınıflar İçin Deneysel "Toplum Bilim" Ders Kitabı-Antoloji İçin Yöntem Bilim Açısından Tavsiyeler], İ. Ç. Ergil-ool'un *Tuvinskiy yazık: uçebnik dlya 2-go klassa çetrehletney naçal'noy şkoli* [İlkokul 2. Sınıf Öğrencileri İçin Tuva Dili Ders Kitabı]; Altay Dili üzerine J. İ. Amirova'nın *Razvitiye pis'mennoy reçi uçaşihşya 5-7 klassov pri izuçenii imeni prilagatel'nogo na urokah altayskego yazıka* [Altay Dili Dersinde Sıfatların Öğreniminde 5-7 Sınıf Öğrencilerinin Yazılı Anlatımlarının Geliştirilmesi] vs. adlı çalışmaları örnek olarak verebiliriz.

Görüldüğü gibi Rusya içinde yaşayan Türklerin iki dillilik (bilingvizm) şartları altında yaşaması ve eğitimin Rusça ağırlıklı olması, merkezî şehirlerde (Moskova, Petersburg, Volgograd, Novosibirsk, Omsk vs.) baştan başa Rusça olması, sosyal politik faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Turkish Studies

Fakat bu engeller ana dili eğitimini ve yöntem bakımından ilkelerinin hazırlanmasını tümüyle ortadan kaldırma gücüne sahip değildir. Hatta Türkiye'nin ve Avrupa ülkelerinin etkisiyle ana dili eğitiminde Rusya'da olmayan ve yaygınlaşmayan yöntemler de tatbik edilmektedir. Bu bakımdan Tatar ve Başkurt dillerinin bu tip araştırmalarda büyük mesafe katettiklerini ayrıca vurgulamak istiyoruz.

Bu çalışmaların yanı sıra hızlı okuma ve yazma teknikleri, uzaktan eğitim ve internet üzerinden eğitim alanında da görülen çalışmalar dikkat çekmektedir. Hazırlanan görsel içerikli çalışmalar neticesinde eğitim ve öğretimde çok büyük başarılar sağlanacağı ortadadır. Yayınlanmış eserlerde (kitaplarda, makalelerde) şemaların, cetvellerin, istatistiklerin gösterilmesinin yöntem bakımından ehemmiyeti çok büyüktür. Göze hitap eden bu veriler, hızlı algılama ve uzun süre unutmama bakımlarından büyük önem taşımaktadır.

Rusya içindeki özerk cumhuriyetlerde ve topluluklarında Türkiye Türkçesinin ayrıca öğrenilmesi ve ana dilinin Türkiye'deki yöntemlerle araştırılması bugünlerde daha çok gündeme gelmektedir. Son 20 yılda Türkiye'de düzenlenmiş kongre ve sempozyumlarda, lise ve üniversitelerde okutulan ortak ders kitaplarının hazırlanmasında yeni girişimlere ihtiyaç duyulduğu dile getirilmektedir. Burada TİKA ve TÜRKSOY'un ve Türkiye'nin sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri ve girişimlerini değerlendirmek gerekir. Fakat bu işin bir sistem içinde gerçekleştirilmemesi bir sıra problemlerin hâlâ çözülmemiş olarak kalmasına neden olmaktadır. Atılan her adım İsmail Gaspıralı'nın "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" konseptinin gerçekleşmesinin ifadesidir.

1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlığını kazanma sürecinin de Türkçenin eğitim ve öğretimi sahasında yazılmış olan eserlerin gelişmesine büyük etkisi olmuştur. Mesela, Dağıstan Özerk Cumhuriyetinde yaşayan Karaçay, Malkar, Nogay, Kumuk Türklerinin Türkçenin eğitimi ve öğretiminin gelişmesinde Azerbaycan'da hazırlanmış olan yöntem bilim ile ilgili kuramsal içerikli kitapların ve uygulamaların büyük önem taşıdığını göstermektedir. Ayrıca Tataristan ve Başkurdistan'da, aynı zamanda Altay'da Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin etkileri ve etkileşimleri göz ardı edilemez.

*Rusya'da Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsünün Türkoloji Bölümü, Petersburg Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi Türk Filolojisi Bölümünde ve diğer devlet veya özel eğitim kurumlarında ve bu kurumların aracılığıyla Ruslara Türkçe öğretilmektedir. Bu konuda yazılmış ders kitapları ve metodik içerikli eserler büyük önem taşımaktadır. Biz bunların içerisinde Moskova Devlet Üniversitesinde Yu. V. Şeka'nın hazırladığı *Praktičeskaya grammatika turetskogo yazıka* [Pratik Türkçe Dil Bilgisi] ve *İntensivnyy kurs turetskogo yazıka* [Yoğun Türkçe Kursu] kitapları ve V. G. Guzev'in O. Deniz-Yılmaz ile birlikte hazırladığı *Opıt postroeniya ponyatiynogo aparata, teorii turetskoy grammatiki* [Türk Grameri Teorisinin Anlam Aygıtının Kurulmasının Deneyimi] ders kitapları örneğinde birkaç mesele üzerinde durmak istiyoruz. Yu. V. Şeka'nın 650 sayfalık *Pratik Türkçe Dil Bilgisi* kitabı Türkiye Türkçesinin evrensel grameridir.*

40 senelik eğitim tecrübesi olan Yu. V. Şeka, E. A. Grunina'nın, A. S. Sokolov'un, Ş. Ayliyarov'un kıymetli tecrübesini devam ettirerek çok değerli evrensel bir gramer kitabı yazabilmiştir. Kitap, Yu. V. Şeka'nın ders materyalleri esasında kaleme alınmıştır. Uygulama ağırlıklı kitabın ev ödevleri ve soru bankası dilin bütün aşamalarını kapsamaktadır. Yeri geldikçe verilmiş teorik bilgiler basit bir dille anlatılarak açıklamalı terimler vasıtasıyla sunulmuştur. Mantıksal sonuçlarla ve terminolojik netlikle betimlenmiş dersler metodik bakımından kusursuzdur. Geleneksel gramerle, yapısal ve işlevsel gramer tecrübesi birleştiği için dil gerçeği doğru bir biçimde incelenmiştir. Kitapta seslerin fonetik özellikleri, fizyolojik aygıtı, sınıflandırılması, hece, vurgu ve ses uyumu gibi meseleler göze hitap eden şemalarla ve şekillerle verilmiştir.

Turkish Studies

Kısa ve kolay anlaşılır tanımlar, Türkçenin fonetik, morfolojik ve sentaks özelliklerini yansıtmaktadır. Fransız Türkolog J. Deny ve Rus Türkologu A. N. Kononov'un eserlerinin ardından Yu. V. Şeka'nın Pratik Türkçe Dil Bilgisi kitabını başarılı bir eser saymak yerinde olur. Şunu da belirtmek gerekir ki yazar T. Gencan'ın, M. Ergin'in, Z. Korkmaz'ın, B. Vardar'ın, H. Zülfiyar'ın eserlerinden yararlandığını minnettarlıkla ifade etmiştir. Bu kitabın CD'sinin olmaması, özellikle başlıkların Türkçe olarak verilmemesi bir bakıma zorluk yaratmıştır. Biz ev ödevlerinin ve soruların her dersin sonunda verilmesinin faydalı olabileceğini düşünüyoruz. Bütün olarak bakıldığında kitap Türkçenin eğitim ve öğretiminde çok başarılı bir adımdır.

Yu. V. Şeka'nın İntensivniy kurs turetskogo kitabının 4. baskısının metodik bakımından çağdaş ve başarılı bir kaynak olduğunu göstermek istiyoruz. Metinler, yeni kelimeler, kısa gramer bilgileri kitaba dinamiklik getirmiştir. Ödevler ve yeni kelimeler bölümleri, dilin hızlı öğrenimi için oldukça faydalıdır. Ayrıca burada genel dil bilim kavramlarının ilk kez Türkçe verilmesi, açıklamalar ve kısa net incelemeler, üniversite hocaları için kıymetlidir.

Yu. V. Şeka'nın, *Praktičeskaya grammatika turetskogo yazıka* adlı eseri 30 üniteden oluşmaktadır. Her ünite de metin, metne bağlı sözlük, metinde yer alan eklerin açıklaması ve ayrıca soru bankası ile cevap anahtarı yer almaktadır. Eser sadece Türkoloji bölümünde okuyan öğrenciler için değil, aynı zamanda Türkçeyi bir öğretmen yardımıyla veya tek başına öğrenmek isteyen herkese yöneliktir.

Sovyetler Birliğinin dağılması, Marksizm, Leninizm'in ideolojisinin değişmesi, bir süreç olarak bilime, bu cümleden yöntem bilime de yansımıştır. Orta ve yaşlı neslin bu süreci çok ağır ve sancılı geçirdiğini hepimiz biliyoruz. Hayatı boyunca bu ideoloji içinde olan bilim adamlarının, öğretim üyelerinin veya öğretmenlerin kendi fikirlerini yüz seksen derece dönerek değiştirmesi imkânsızdır. Bu bakımdan da bu değişim ve dönüşüm, tedrici bir süreç olarak ele alınmalıdır.

Sovyet sisteminin dağılmasından bu yana 20 yıl geçti. Her alanda olduğu gibi yöntem biliminde de dünyevi değerler artmış, oturmaya başlamıştır. Bu bakımdan Rusya'da Türk özerk cumhuriyetlerinde ve topluluklarında yöntem bilimin yeni oluşumunda daha fazla etkin olan Batı değerleri ile beraber Türkiye'nin yöntem biliminin etkisi görülmektedir. Elbette ki bu etki daha çok Türk Cumhuriyetlerinde ve topluluklarında hissedilmektedir.

KAYNAKÇA

- BURAN, Ahmet (2009), "Sovyet Türkolojisi ve Birinci Türkoloji Kurultayı", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 4/3 Spring.
- BURAN, Ahmet, ALKAYA, Ercan (2009), **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- CEMİLOĞLU, Mustafa (1998), **İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi**, Bursa Uludağ Üniversitesi Basım Evi, Bursa.
- KOLESNİKOV, Aleksandr, Kamalov, İlyas (2011), **Avrasya Türkologları Sözlüğü**, I. Cilt – 1. Kitap, Rusya Türkologları (XX. Yüzyıl), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- KONONOV, Andrey Nikolayeviç (2009), **Rusya'da Türk Dillerinin Araştırılması Tarihi**, (Çev. Kamil Veli Nerimanoğlu, Nazım Muradov, Yakup Sevimli), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ÖZBAY, Murat (2004). “Yeniden Yapılandırma Çerçevesinde Türkçe Eğitimi Programı ve Bazı Öneriler”, **Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, XII. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri, C. IV**, Ankara.

SARIBAYEV, Ş. Ş. (1989), **Bibliografiçeskiy ukazatel’ literaturı po türkologii, Po materialam jurnala “Sovetskaya Tyurkologiya”** [Türkoloji Literatürünün Bibliyografik Dizini, “Sovetskaya Tyurkologiya” Dergisinin Materyalleri], 1970-1988, Nauka Kazahskoy SSR, Alma-ata.

SURAZAKOVA, N. N. (1976), “O pervom metodiçeskom posobii po altayskomu yazıku” [Altay Dilinin İlk Metodik Ders Kitabı Üzerine], **Voprosı Altayskogo Yazıkoznaniya**, otv. red. A. T. Tıbıkova, Gorno-Altaysk, s. 127-137.

VARDAR, Berke, (1988), **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, ABC Kitabevi, İstanbul.

Yazıkı Narodov SSSR [SSCB Halklarının Dilleri], (1966), C. II, **Tyurkskiye yazıkı** [Türk Dilleri], Moskova.

<http://www.rsl.ru/>

<http://www.mogallim.ru/>

<http://www.dgpu.ru/content/fdf/>

<http://www.kbsu.ru/>

<http://library.gasu.ru/>

MAKALEDE GEÇEN ESERLERİN LİSTESİ:

ABDULLAYEVA, A. Z. (1982) **İzuçeniye slojnopodçinennih predlojeniy kumıkskogo yazıkı v škole (v pomoş’ učitelü)** [Okulda Kumuk Dilinin Birleşik Bağlı Cümlelerin İncelenmesi (Öğretmen Kitabı)], Mahaçkala.

ABDULLAYEVA, A. Z. (2001), **Kumıkskiy yazık. Uçebnik dlıya 8-9 kl. Sintaksis** [Kumuk Dili. 8-9. Sınıflar İçin ders Kitabı. Sentaks], Mahaçkala.

ABDULLAYEVA, A. Z. (2001), **Osnovı frazeologii kumıkskogo yazıkı v sravnitel’nom osveşenii** [Karşılaştırmalı Kumuk Türkçesinin Deyim Yapıları], Mahaçkala.

ABDULLAYEVA, A. Z. (2007), **Vtorostepenniye çlenı predlojeniya v kumıkskom yazıke. Nauçno-metodiçeskoje posobiye** [Kumuk Dilinde Cümlelerin Yardımcı Öğeleri], Mahaçkala.

AGANİN, R. A. (1983), **Turetskiy yazık: Türk Dili, I-II**, Moskova.

AGANİN, R. A. (1984), **Turetskiy Yazık: Türk Dili, I-III**, Moskova.

AHATOV, G. H., (1958), **Voprosı metodiki prepodovaniya tatarskogo yazıkı v usloviyah vostoçnogo dialekta** [Doğu Diyalektleri Doğrultusunda Tatar Dilinin Öğretiminde Yöntem Meseleleri], Tobolsk.

AHATOV, G. H., (1975), **Leksika sovremennogo tatarskogo yazıkı** [Çağdaş Tatar Türkçesinin Kelime Bilgisi], Ufa.

AHATOV, G. H., (1977), **Tatarskaya dialektologiya. Dialekt zapadno-sibirskih tatar** [Tatar Diyalektolojisi. Batı Sibirya Tatarlarının Diyalekti], Ufa.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

- AHATOV, G. H., (1979), **Tatarskaya dialektologiya. Sredniy dialekt** [Tatar Diyalektolojisi. Orta Diyalekt], Ufa.
- AHATOV, G. H., (1980) **Mışarskiy dialekt tatarskogo yazıka** [Tatar Türkçesinin Mişer Ağzı], Ufa.
- AHATOV, G. H., (1982) **Frazeologičeskiy slovar' tatarskogo yazıka** [Tatar Türkçesinin Deyimler Sözlüğü], Ufa.
- AHMATOV, İ. H., AHMATOVA, M. A., DODUYEVA, A. T., KETENÇİYEYEV, M. B., KİŞTİKOVA, L. H., MİZİYEV, A. M., HUBOLOV, S. M. (2005), **Morfologiya karaçayevo-balkarskogo yazıka. Uçebnik dlya studentov** [Karaçay-Malkar Dilinin Morfolojisi. Yükseköğretimde Okuyan Öğrenciler İçin Ders Kitabı], Naçık.
- AMIROVA, J. İ. (2002), **Razvitiye pis'mennoy reçi uçaşihsy 5-7 klassov pri izuçenii imeni prilagatel'nogo na urokah altayskogo yazıka** [Altay Dili Dersinde Sıfatların Öğretiminde 5-7 Sınıf öğrencilerinin Yazılı Anlatımın Geliştirilmesi], Moskova.
- AYLYAROV, Ş. S. (1954) **Uçebnik turetskogo yazıka** [Türk Dili Kitabı], Moskova.
- AZNAGULOV, R. G. (2006), **Metodika prepodavaniya başkirkского yazıka v dialektnih usloviyah** [Diyalektler Bağlamında Başkurt Dilinin Öğretim Yöntemleri], Ufa.
- AZNAGULOV, R. G. (2009), **Metodika prepodavaniya başkirkского yazıka: normativnaya metodika** [Başkurt Türkçesinin Öğretim Yöntemleri: Normatif Metodoloji], Ufa.
- AZNAGULOV, R. G. (2009), **Sovremenniy urok. Yego vidı, osobennosti metodiki provedeniya** [Modern ders. Ders İşleme Yöntemlerinin Özellikleri], Ufa.
- AZNAGULOV, R. G. (2009), **Vvedeniye v metodiku razvivayuşego obuçeniya** [Gelişmekte Olan Eğitim Yöntemlerine Giriş], Ufa.
- BADIGİ, H., KORBANGALİYEYEV, M., (1932) **Uçebnik tatarskogo yazıka dlya ne netatar** [Tatar Olmayanlar İçin Tatar Dili Ders Kitabı], Kazan.
- BASKAKOV, A. N. (1982) **Razvitiye natsional'nih yazıkov v svyazi s ih funktsionirovaniyem v sfere vişşego obrazovaniya** [Yüksek Öğretim Bağlamında Dilin İşleyişiyle Birlikte Ulusal Dillerin Gelişimi], Moskova.
- BASKAKOV, N. A. (1940), **Metodika izuçeniya rodnogo yazıka v altayskoy şkole** [Altay Okulunda Ana dilinin Eğitimi ve Öğretimi Yöntemleri], Moskova.
- CANBİDAYEVA C. K., SULTANBEKOVA, M. M., BULGAROVA, M. A. (1993), **Metodika prepodavaniya nogayskogo yazıka. 1-4-e klassı** [Nogay Dilinin Öğretim Yöntemleri. 1-4. sınıflar], Çerkessk.
- DIRENKOVA, N. P. (1940), **Grammatika oyrotskogo yazıka** [Oyrot Dilinin Grameri], Moskova-Leningrad.
- DIRENKOVA, N. P. (1941), **Grammatika şorskogo yazıka** [Şor Dilinin Grameri], Moskova-Leningrad.
- DIRENKOVA, N. P. (1948) **Grammatika hakasskogo yazıka** [Hakas Dilinin Grameri], Abakan.
- ERGİL-OOL, İ. Ç. (2004), **Tuvinskiy yazık: uçebnik dlya 2-go klassa çetirehletney naçal'noy şkolı** [İlkokul 2. Sınıf öğrencileri İçin Tuva Dili Ders Kitabı], Kızıl.
- GRUNİNA, E. A., (2009), **Turkmenskiy yazık** [Türkmen Dili], Vostoçnaya literatura, Moskva,

---

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

- GUZEV, V. G. (1975), **Staroosmanskiy yazık** [Eski Osmanlıca], Moskova.
- GUZEV, V. G., O. DENİZ-YILMAZ, (2004), Opıt postroeniya ponyatiynogo aparata, teorii turetskoy grammatiki [Türk Dil Bilgisi Teorisi, İşleyişi Üzerine Deneme], Sankt-Peterburg.**
- GUZEYEV, J. M. (1993), **Karaçayevobalkarskaya dialektologiya: Metodiçeskiye ukazaniya i kontrolniye raboti** [Karaçay-Malkar Diyalektolojisi: Metodik çalışmalar ve sınav Soruları], Nalçık.
- GUZEYEV, J. M. (1994), **Karaçayevobalkarskiy yazık: Laboratorniye raboti** [Karaçay-Malkar Dili: Uygulamalı Çalışmalar], Nalçık.
- İVANOV, S. N. (1988) “O metodoligeçskih voprosah grammatiki” [Gramer Yöntembilim Meseleleri Üzerine], **Sovetskaya Tyurkologiya**, N 3, s. 13-14.
- KARAM, A., RAHMANKULOV, S. (1911) **Polnyy russko-tatarskiy slovar’ s ukazaniyem udareniy i grammatičeskih svoystv kajdogo slova, so vklüçeniyem inostarnnih slov, voşedşih v upotrebleniye v russkom yazıke** [Kelimelerin gramerlik yapısının ve vurgusunun açıklamasıyla, ayrıca Rus diline girmiş alıntı kelimeleriyle birlikte tam Rusça-Tatarca sözlük], Kazan.
- KAZIM-BEK, M., (1839), **Grammatika turetsko-tatarskogo yazıka**, Kazan.
- KETENÇİYEV, M. B., (1999), **Metodika provedeniya pis’mennih rabot na urokah balkarskogo yazıka v sredney škole. Uçebnoye posobiye** [Ortaöğrenimde Malkar Dili Derslerinde Yazılı Çalışmaların Öğretim yöntemleri], Nalçık.
- KETENÇİYEV, M. B., KİŞTİKOVA, L. H. (2004), **İmya prilagatel’noye v karaçayevobalkarskom yazıke. Uçebnoye posobiye** [Karaçay-Malkar Dilinde Sıfatlar. Ders Kitabı], Nalçık.
- Lİ, Yu. A. (1975) **Podgotovka kadrov sredney i vişşey kvalifikatsii dlya narodnogo hozyaystva Turtsii (1960-70 godah)** [Türkiye’nin ulusal ekonomi için orta ve yüksek seviyeli kadroların yetiştirilmesi], Moskova.
- MİFTAHOV, B. M., (1989), **Tatarskiy yazık** (Uçebnik dlya 6-go klassa), [Tatar Dili (6. Sınıf Ders Kitabı)], Kazan.
- MİFTAHOV, B. M., (1998), **Tatarskiy yazık** (Uçebnik dlya 7-go klassa), [Tatar Dili (7. Sınıf Ders Kitabı)], Kazan.
- MOŞKOV, V. A. (1895) “Materialı k izuçeniyu gagauzskogo nareçiya tyurkskogo yazıka” [Türk Dilinin Gagavuz Ağzının İncelenmesine Yönelik malzemeler], **İzvestiya obşestva arheologii i etnografii**, XIII, Moskova, s. 1-89.
- MUSUKAYEV, B. H. (2001), **Metodika prepodavaniya balkarskogo yazıka v sredney škole** [Ortaöğrenimde Malkar Dilinin Öğretim Yöntemleri], Nalçık.
- NİKOL’SKİ, N. V., (1909) **Konspekt po grammatike çuvaşskogo yazıka** [Çuvaş Dilinin Kısa Grameri], Kazan.
- NİKOL’SKİ, N. V., (1909) **Russko-çuvaşskiy slovar’** [Rusça-Çuvaşça Sözlük], Kazan.
- NİKOL’SKİ, N. V., (1919) **Kratkiy çuvaşsko-russkiy slovar’** [Küçük Çuvaşça-Rusça Sözlük], Kazan.
- SAFİULLİNA, F. S., (1990), **Tatarskiy yazık**. [Tatar Dili], Kazan.

- SAGİTOV, M. A. (1993), **Slovoobrazovaniye mezhdometiy** [Ünlemlerin Kelime Yapısı], Kazan.
- SAKOV, S. Ye., (1901) **Rukovodstvo dlya izuçeniya turetskogo yazıka, kurs grammatičeskih uprajneniy, 1** [Türk dillerinin öğrenimi için Kılavuz, dilbilgisi çalışmaları kursu], Moskova.
- SAKOV, S. Ye., (1902) **Kurs turetskoy grammatiki** [Türk dili grameri kursu], Moskova.
- SAKOV, S. Ye., (1906), **Elementı turetskoy grammatiki** [Türk dilbilgisi özellikleri], Moskova.
- SERGEYEV, L. P., KOTLEYEV V. İ. (1988), **Çuvaşkiy yazık. Dlya studentov fakul'teta podgotovki učiteley naçalnih klassov** [Çuvaş Dili. İlköğretim Bölümü Öğrencileri İçin Ders Kitabı], Çeboksarı.
- SOKOLOV, S. A. (1961), **Uçebnoye posobiye po turetskomu yazıku dlya 2-go kursa** [2. Sınıf Öğrenciler İçin Türk Dili Ders Kitabı], Moskova.
- SOKOLOV, S. A. (1971), **Uçebnoye posobiye po perevodu dlya 3-4-go kursov** [3-4. Sınıflar İçin Tercüme Dersi Ders Kitabı], Moskova.
- STAROSTOV, L. N. (1951) **Metodika prepodovaniya yazıka na naçalnom etape obuçeniya** [Öğrenimin başlangıcında dil öğreniminin yöntemi], Moskova.
- SUNDUY, G. D., ONDAR, G. K. (2004), **Narodnaya pedagogika: Nauçno-metodiçeskiye rekomendatsii k eksperimental'nım uçebnikam-hrestomatiya "Narodovedeniye" dlya 1-6 kl.** [Ulusal Pedagoji: 1-6. Sınıflar İçin Deneysel "Toplumbilim" Ders Kitabı-Antoloji İçin Yöntembilim Açısından Tavsiyeler], Kızıllı.
- ŞEKA, Yu. V. (1983), "Puti povıšeniya effektivnosti yazıkovih zanyatıy na starsih kursah" [Üst Sınıflarda Dil Derslerinin Verimliliğinin Artması Yolunda], **Vestnik Moskovskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, Moskova.
- ŞEKA, Yu. V. (1988), "Kursı po programirovaniyu i nasuşnoy zadaçi uçebnogo protsesa", **Vestnik Moskovskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, Moskova.
- ŞEKA, Yu. V. (1996), **Praktičeskaya grammatika turetskogo yazıka** [*Pratik Türkçe Dil Bilgisi*], Moskova.
- ŞEKA, Yu. V. (2009), **İntensivny kurs turetskogo yazıka** [*Yoğun Türkçe Kursu*], Moskova.
- TUMAŞEVA, D. G., (1986), **Tatarskiy glagol. Opıt funktsional'no-semantiçeskogo issledovaniya grammatičeskih kategoriy: uçebnoye posobiye** [Tatar Türkçesinde Fiil. Gramer Kategorilerinin Fonksiyonel-Semantik Bakımından İncelemesi Denemesi: Ders Kitabı], Kazan.
- VEKİLOV, A. P., KODRATYEV, V. G. (1996), **Russko-turetskiy razgovornik** [Rusça-Türkçe Konuşma Kitabı], St-Petersburg.
- ZAGİDULLİNA, D. F., (2004), **Metodika prepodavaniya tatarskoy literaturı v sredney škole** [Orta Öğretimde Tatar Edebiyatının Öğretimi Yöntemleri], Kazan.
- ZAKİRYANOV, K. Z., (1991), **Dvuyaziçıye i natsional'naya škola: Uçebnoye posobiye** [İki Dillilik ve Ulusal Okul: Ders Kitabı], Ufa.
- ZAKİYEVA, M. Z. (1989), **Tatarskiy yazık** (Uçebnik dlya 7-8-ıh klassov) [Tatar Dili (7.-8. Sınıf Ders Kitabı)], (Kazan)